

ВЕРА БИТРАКОВА-ГРОЗДАНОВА
Философски факултет
Скопје

УДК 904:726.8(497.17-35)

МАТЕРИЈАЛНИТЕ ДОКАЗИ И МИГРАЦИИТЕ ВО ОХРИДСКО-ПРЕСПАНСКИОТ РЕГИОН ВО АНТИКАТА

Ајсџтракиј: Авторот посочува два примера на хијатус кој се јавува во долготрајната хронологија на истражените некрополи во охридско-преспанскиот регион. Тие појави се однесуваат на прва половина на I милениум пр. н.е. и на времето од почетокот на VII до IX век, а се резултат на миграционите процеси кои се одвивале на посочениот простор.

Последните триесетина години на истражувања на некрополите и населбите во охридско-преспанскиот регион, поставија повеќе проблеми за решавање. Често се прашував зошто во ископувањата кадешто главно можев да го следам животот на еден простор преку еден долг континуитет, од раната антика до развиениот среден век, се јавуваа одредени временски празнини.

Клучните локалитети кои ме наведоа да извршам анализа и извлечам одредени заклучоци се првенствено некрополите во Делогожда¹, со долг континуитет од средината на VI век пр. н.е. до XIV век, како и некрополата-населба на Голем Град со времетраење од IV век пред н.е. до XIV век². Празнини во времето на погребување се јавија од средината на V век до средината на IV век пр. н.е., потоа од крајот на II до крајот на I век пр. н.е. а најдолгата лакуна се чувствува помеѓу крајот на VI и X век.

¹ В. Битракова Грозданова, „Ископувања на античката некропола во Делогожда“ 1979, *МАН* 6 (1983), 63–69; ид. „Античка и средновековна некропола Делогожда“, *Археолошки преглед*, Ljubljana 1989, 87–88; „La nécropole antique de Delogožda et sa chronologie“, *Ancient Macedonia VI/1*, Thessaloniki 1993, 167–177.

² Ид. „Античка и средновековна населба на Голем Град – Преспа“, *МАН* 10 (1989), 101–133; ид. „La céramique de la maison n° 2 de Golem Grad“, *G'SY-NANTISI GIA TIN ELLINISTIKI KERAMIKI* 1991, Thessaloniki 1994, 218–222.

Споредувајќи ги овие податоци со наодите од некрополите од охридскиот регион, ископувани од други истражувачи, можеше да се заклучи дека во некои периоди се јавуваат исти појави но не секогаш соодветни со Делогожда, кадешто на еден локалитет засега има широко најдолготраен континуитет.

На останатите локалитети каде е присутно погребувањето во архајската и ранокласичната епоха (Требеништа³, Радолишта⁴, Речица⁵) приметно е отсуството на наоди од претходната епоха. Само на некрополата кај „Три челусти“ која припаѓа на поширокиот комплекс на Требениште, на наодите од VI век ѝ претходат погребувања од почетокот на VII век. Во оваа систематско ископувана некропола и исто така студиозно обелоденета, се покажува јасно: времетраењето на нејзината употреба, односно од почетокот на VII век до крајот на IV век пред н.е.⁶ Но, кога ќе се побараат материјали од времето помеѓу средината на V до средината на IV век станува јасно нивното отсуство. Слична слика пружа некрополата од Лозиште чии наоди се однесуваат на времето од VII и VI век, на чии круг припаѓа и гробот на Речица од крајот на VI век⁷.

Ново заживување во регионот по ранокласичната епоха се забележува во некрополите од хеленистичкото време. Почнувајќи од крајот на IV век, непрекинато трае до I век пред н.е., што се очигледно потврдува со наодите од Делогожда, од некрополите Црвејнца, Требенишко Кале, Струга, Охрид⁸.

³ В. D. Filow-K. Schkorpil. *Die archaische Nekropole von Trebenište an Ochrida – See*. Leipzig 1927, Н. Вулић, „Један нов гроб код Требеништа“, *Гласник СНД* 5, Скопје 1932, 2–10; Id. „Нови гробови код Требеништа“, *Споменик LXXVI*, Београд 1933, 1–31; В. Лахтов, Ј. Кастелич, „Нови истражувања на некрополата „Требениште“ 1953, *Лихниг* 1, Охрид 1957, 5–52; В. Маленко, „Нови сондажни и систематски археолошки ископувања на локалитетите Сува Чешма, Три Челусти и Вртуљка“, *МАН* 1, Прилеп 1975, 133–153; П. Кузман, *Три Челусти и Вртуљка-Требеништа* 1972, Охрид 1985.

⁴ Љ. Поповић, „Радолиште“, *Зборник радова Народног музеја* 1, Београд 1958, 74–94; П. Кузман, „Прилог кон проучување на некрополата од железно време кај Радолишта близу Струга“, *МАН* 9, Скопје 1988, 103–112.

⁵ В. Лахтов, „Илирски боречки гроб од с. Речица – охридско и проблемите на грчко-илирскиот шлем“, *Situla* 8, Ljubljana 1965.

⁶ П. Кузман, *Три челусти*.

⁷ П. Кузман, „Збирниот наод од Лозишта кај Речица“, *Лихниг* 5, Охрид 1983, 109–117.

⁸ За Делогожда, Црвејнца, Струга види В. Битракова Грозданова *МАН* 6 (1982), 63–68; Id. *Споменици од хеленистичкиот период во СР Македонија*, Скопје 1987; Id. „Les caractéristiques de la céramique hellénistique de la région Ohrid et de Prespa“, *B'SYNANTISIS GIA TIN ELLINISTIKI KERAMIEIKI?* Athina 1990, 66–73; Id. „За гробот број 3 од Требенишко Кале“, *МАН* 11 (1990), 119–126; Id. *Ancient Macedonia V/1* (1993), 167–177; за некрополата Дебој кај Охрид ископувања од В. Маленко, види од *Археолошкото богатство на Македонија*, Скопје 1980, бр. 368–376, 385–485.

Овие истражувања се познати од обелоденетите резултати или од изложените материјали во музеите во Охрид и Скопје. Кратка празнина се чувствува во I век пр. н.е. но не насекаде.

Враќајќи се назад во почетокот на милениумот може да се проследи сликата во регионот. Имено периодот пред VII век пр. н.е., односно првите три века се наметнуваат со отсуство на наоди, времето на двата последни брана на дорската селидба во историска смисла. Во литературата се среќава податокот дека во охридско-преспанскиот регион е откриена „сликана мат керамика“ или тип Бубушти⁹, или како колегите од Албанија ја именуваат „деволска“ поради нејзиното карактеристично присуство во корчанската равница¹⁰. Но, податокот не е потврден, уште повеќе што со релативно интензивни ископувања во нашиот регион (истражувани се 14 некрополи) досега не е откриен ни фрагмент од овој тип на керамика со постмикенски, протогеометриски стилски детерминанти¹¹.

Празнината која ја забележуваме во материјалната култура на ова рано време одвај да ја нарушува еден случаен наод од Струга. Тоа е една белегзија со вкрстени масивни краеви од типот Јањево-Прилеп од крајот на VIII век, блиска на формите од Кучи-и-Зи I; кон овој наод може да се приклучи и една наочареста фибула (несигурна информација) и неколку привезоци од пајонско-македонската бронза¹². Без претензии со сигурност да навлегувам во етничката детерминираност, само ќе потсетам на претпоставките кои постојат во историографијата околу идентификацијата на најстарото население, јасно нивното присуство претпоставено во една дијахронија: Бриги,

⁹ M. Garašanin, „Razvieno brončano doba i prelazni period Makedonije“, *Prastorija jugoslovenskih zemalja* IV, Sarajevo 1983, 793, Z. Andrea, „La civilisation des tumuli du bassin de Korče“, *Iliria* IV, Tirana 1976, 141.

¹⁰ Сликаната мат керамика чија појава се врзува за младото бронзено доба е проучувана од повеќе истражувачи: W. A. Hertley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge 1939, 99; S. I. Dakaris, „Fouilles à Kastice de Janina“, *PAE*, Athènes 1954, 362–386; F. Prendi, „La civilisation préhistorique de Maliq“, *Studia Albanica* 1966, 277–279; Ž. Andrea, *Iliria* IV, 140–142; Id. *The Illyrian culture of the tumuli in Korče basin*, Tirana 1985.

¹¹ Само еден наод, фрагмент од оваа керамика споменува С. Анамали со ископувањата во базиликата во Лин, но необјавен, види S. Anamali, „Les posaïques de la basilique paleochrétienne de Lin/Pogradec“, *Iliria* III, Tirana 1975, 340. Со нови истражувања има можност да се овој тип на керамика и открие на други локалитети во регионот

¹² Белегзијата се чува во Струшкиот музеј, откриена по пат на рекогносцирања во струшко поле од колегата Зоран Јулоски; податокот за наочарестата фибула е добиен од колегата Паско Кузман, за што благодарам на информацијата; наодите од пајонско-македонската бронза ги регистрирал V. Lahtov, *Problem Trebeniške kulture*, Ohrid 1956, а неколку примероци се чуваат во Охридскиот музеј.

Енхелеи¹³, Пајони¹⁴ и на крај Десаретите¹⁵, единствено потврдени на теренот и со епиграфските извори од римската епоха.

Размислувањата за појавата на миграционите процеси во регионот се наметнуваат кога ќе се земат предвид писаните извори, археолошките потврди и резултатите од истражувањата во поново време во доменот на ономастиката¹⁶. Сè повеќе станува јасно несоодветното третирање на најстарата позната популација Бригите, кои го населувале голем дел од југозападниот Балкан, во кој простор се приклучува и охридско-преспанскиот крај. И покрај тоа што е подвлекувано нивното присуство и во изворите и од современите истражувачи на античката историја, за чудо, но не прифаќано пошироко во археолошката наука. Нивното преселување од првата половина во Мала Азија по дорската селидба како да прави *damnatio metoгаiae*. Сметам дека во охридско-преспанскиот регион отсуството на наодите во првите векови на првиот милениум до 700-та година пр. н.е. треба да се поврзат со осиромашувањето на крајот, со иселувањето на познатата популација во голем дел на други простори. За остатокот на тоа население секако дека исто така има потврди пак преку литерарните, ономастичките извори и преку топонимијата, што е пак проблем за себе надвор од темата¹⁷.

Идното заживување на просторот што се случува интензивно од средината на VI век не е само одраз на еден економски просперитет но и на повеќе културно-општествени чинители, во кои не треба да се исклучува и експанзијата на други популации и воспоставување на нивна власт; тоа е времето на појавата на кнежевските гробови од Требениште¹⁸, време на богатиот гроб под тумулут од локалниот првенец од Делогожда¹⁹. Без да изнесувам своја претпоставка ќе ги спо-

¹³ Herod. VII, 73. IX, 43; Strab. VII, 788; Ф. Папазоглу, „Охрид во античкиот период“, Монографија *Охрид и Охридско низ историјата* I, Скопје 1985, 70–78; N.G.L. Hammond, *Epirus*, Oxford 1967, 391, 460, 515, R. Katičić, „Enheleici“, *Godišnjak* XV, Sarajevo 1977, 55, 57.

¹⁴ В. Соколовска, „Прилог кон проучувањето на западна Македонија, во раната антика“, *Културно наследство* 16, Скопје 1989, 12–15.

¹⁵ Ф. Папазоглу, „Охрид и охридско“, 102–105, В. Битракова Грозданова, „Три епиграфски споменици од Охрид“, *ЖА* XX (1970), 159–165.

¹⁶ D. Rendić-Miočević, „Novi prilozi pitanju Rhedon-emisije Lješke kovnice“, *Vjesnik* XVIII, Zagreb 1985, 52, 53, ги подвлекува ономастичките елементи со старобалканска (неилirsка) припадност; N. Proeva, ја превзема и ја разработува оваа теза во – „Enchéléens-Dessarètes-Illyriens“, *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans Antiquité* II, Paris 1993, 195.

¹⁷ За предлогот околу селидбите N.G.L. Hammond, *A History of Macedonia* I, Oxford 1972, 412–420.

¹⁸ Види бел. бр 3.

¹⁹ Види бел. бр 1.

менам постојните мислења околу припадноста на требенишките кнежевски гробови на Енхелеите, популација исто така оспорувана пак што се однесува до попрецизната етничка припадност. Но, губењето на Енхелеите од изворите во IV век е факт кој наведува на постоење на доминација на друга популација во регионот. Обелоденувањето на Синдос потикна нови прашања околу етничката идентификација на носителите, сега на двете идентични појави од пајонскиот и од требенишкиот простор. Се поставува прашање дали станува збор за една културна група со широко распространет култ кон мртвите²⁰ или е тоа потврда за ист етницитет, што е веќе предложено во археологијата во Македонија²¹.

Понатака да потсетам дека првата празнина во Делогожда се јавува заправо во средината на V до средината на IV век присутно и на другите некрополи во охридско, каде како да замира животот. Се губи црвено фигуралната керамика, нема црно фирнизирана од тоа време, го нема накитот.

Големото богатство кое го пружаат одново некрополите од хеленистичката епоха е одраз на едно ново доба, а појавата на Дасаретите е фактор кој се наметнува на просторот, веќе јасно присутен и потврден со писаните извори. На Делогожда во ова време ѝ се приклучуваат уште шесте некрополи од охридскиот базен, како и населбата од Голем Град со некрополата, со континуитет од IV век пред н.е. до почетокот на VII век.

Меѓутоа, новата лакуна на овие два локалитети е забележлива од крајот на VI во нова ера до X век. Во Делогожда последните гробови од VI век се проследени со касно-античките обетки од типот „со корпа“, а новата употреба на некрополата може да датира од X век потврдено со наоди од тоа време²². Голем Град пружа слична слика. Во гробовите од VII век се откриени рановизантиски лунулести обетки, а новите укопи дури од X век ги потврдуваат гроздестите обетки²³.

Ваквата појава во овој период сама за себе не претставува необичност кога се знае дека е тоа време на замирање на животот воопшто во поширокиот регион на средниот Балкан. Но, податокот дека Делогожда која има толку очигледна хронологија и покрај нејзините одредени празнини, посебно во ова

²⁰ М. Garašanin, „Formation et origines des Illyriens“, *Les Illyriens et les Albanais*, Beograd 1988, 139–140; Id. „Problèmes ethnogénèse des peuples paléobalkaniques“, I *Symposium illyro-thrace*, Sarajevo-Beograd 1991, 26.

²¹ В. Соколовска, op. cit. 12,13.

²² В. Bitrakova Grozdanova, *Ancient Macedonia V/1*, 167–177.

²³ В. Битракова Грозданова, „Преспа“ *МАН* 10, 101–133.

време (од VII–X век) нема ни еден наод, е момент којшто наведува на заклучоци. Делогижда прво се наоѓа во кругот на некрополите кај Св. Еразмо и Радолишта²⁴ кои пружаат наоди од тоа време дефинирани во науката како Комани-Круја култура. Ако станува збор за автохтона култура, како што постои предлог во науката, тогаш би требало и Делогижда да пружа такви наоди²⁵. Ако станува збор за култура на доселеници, се прашуваме зошто пак нив ги нема констатирано и во оваа некропола како кај останатите наоди во охридскиот крај. Одговорот на ова прашање е положичен. Делогижда се наоѓа на најсеверната точка во охридската равнина и не така близу до комуникацијата која водела од Лихнид спрема јадранскиот брег. Поради тоа би можела лесно да биде мимоидена од таласот на доселениците. Сличен е случајот и со позицијата на Голем Град. Надвор од патиштата на движењето, населбата очигледно немала контакт со брановите на доселување од тоа време. Без да навлегувам во одредување на етничката припадност на носителите на Комани цивилизацијата, за што е многу пишувано, само сакам да дадам прилог кој се приклучува кон размислувањата изнесени во продлабочената студија на В. Поповиќ²⁶. Дека е во прашање култура на маса која се движи е очигледно, дефинирана како протороманска – христијанска, чии носители се бегалците од Илирик пред Селидбата на народите кои го навестуваат средновековието. Со тоа е појасна и посочената компонента на влијанијата од тој источно-европски варварски свет во материјалната култура.

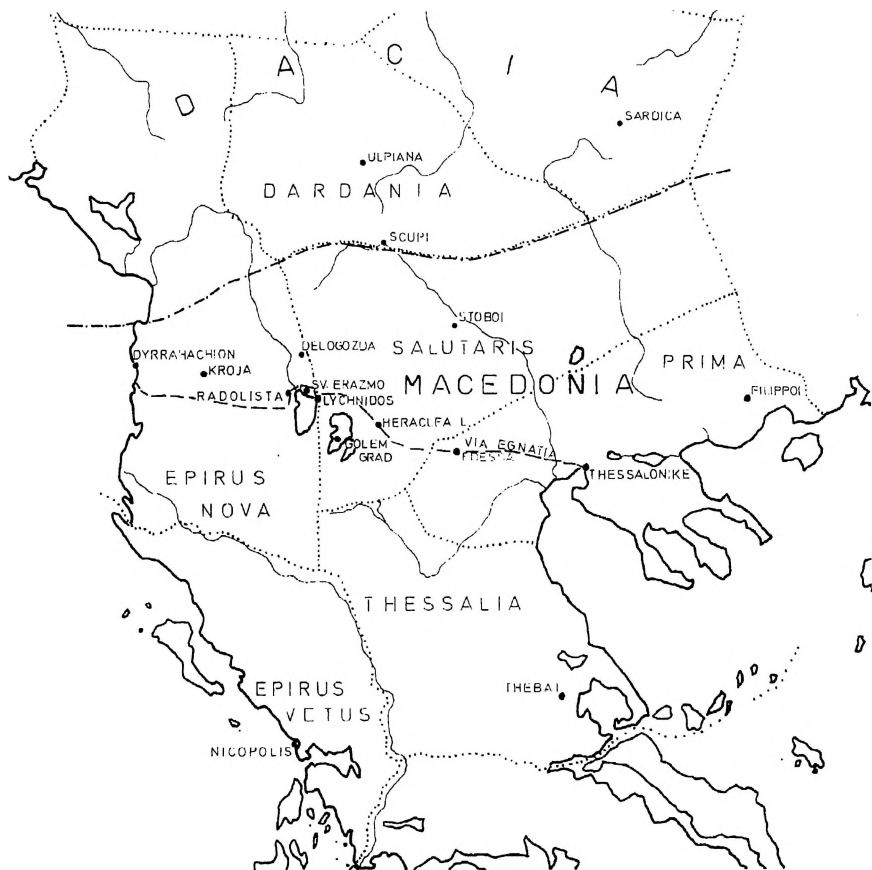
Кон овие предлози треба да се приклучат и аргументите кои ги пружаат анализите изведени на остеолошкиот материјал од Св. Еразмо и Радолишта кои ја потврдуваат хетерогеноста на населението со присуство на различни антрополошки особености²⁷.

²⁴ В. Маленко, „Раносредновековна материјална култура“, *Охрид и Охридско* I, Скопје 1985, 311; Е. Манева, *Средновековен накин од Македонија*, Скопје 1992, 14, 32.

²⁵ A. Degrand, *Souvenirs de la Haute Albanie*, Paris 1901, 254–256; H. Spahiu, „La nécropole de la Forteresse de Dalmace“, *Iliria* I (1971), 261–268; S. Anamali, „Une nécropole haute médiévale à Bukël de Mirdita“, *Iliria* I, 225–261.

²⁶ V. Popović, *Byzantins, Slaves et autochtones dans les provinces de Prévalitane et Nouvelles Epire*, *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin*, Rome 1984, 224–243.

²⁷ M. Štefančić, *Ranosrednovkovni skeleti nekropole sv. Erazmo*, Beograd 1988, 74–76; Микиќ, „Извештај од остеолошката анализа на некрополата од Радолишта“, *Музеј на Охрид*.

RÉSUMÉ

Vera Bitrakova Grodanova: LES PREUVES MATERIELLES DES MIGRATINS DANS LA REGION D'OHRID-PRESPA DANS L'ANTIQUITE

Dans les recherches des nécropoles dans la région d'Ohrid-Prespa, l'auteur aperçoit de l'existence de certains hiatus dans leur long usage. Ces nécropoles se rapportent à la période allant du VIe siècle avant notre ère au XIVe siècle de notre ère. En général, les nécropoles principales qui offrent des éléments nécessaires pour arriver à des conclusions déterminées sont la nécropole près de Delogožda et l'agglomération-nécropole de Golem Grad en Prespa.

Les lacunes qui se rapportent aux trois siècles avant le VIe siècle avant notre ère peuvent également être suivies grâce aux autres nécropoles de la région d'Ohrid: "Trebenište", "Rečica", "Tri Čelusti" (ou il y a l'absence de la céramique peinte mate, dite "devollienne" et des bijoux en bronze de l'époque). Ensuite, le manque de trouvailles de la deuxième moitié du Ve siècle et de la première moitié du IVe siècle avant notre ère est évident. L'auteur attribue ces lacunes dans la culture matérielle sur l'espace d'Ohrid à certains changements dans la vie de la population et à sa migration à plusieurs reprises et dans des périodes diverses. Ces preuves matérielles sont en corrélation avec les sources écrites. La population la plus ancienne qui est mentionnée dans les sources sont les Bryges, suivent les Enchéléens et enfin les Dassarètes; ces derniers sont les seuls à être confirmés par les monuments épigraphiques de l'époque romaine.

La lacune suivante dans la longue chronologie des nécropoles de Delogožda et de Golem Grad est apparemment présente du début du VIIe au Xe siècle. Au cercle des nécropoles d'Ohrid, "Saint-Erasme" et "Radolišta", qui offrent des trouvailles de la culture Komani-Kroia, appartient aussi la nécropole de Delogožda qui est une exception, car elle n'offre aucune trouvaille de cette culture. Située sur la ligne la plus septentrionale de la plaine d'Ohrid, elle se trouvait loin de la voie de communication qui allait de l'Est à la côte Adriatique en passant par Lychnidos. S'il s'agissait d'un phénomène autochtone, comme pensent certains savants, on devrait rencontrer aussi la culture Komani-Kroia à Delogožda et à Golem Grad. C'est justement l'absence de la culture Komani-Kroia dans ces deux nécropoles qui nous fait penser qu'il s'agit de la culture d'immigrés dont la vague a évité ces agglomérations éloignées des voies de communication. L'auteur ne prend pas une attitude catégorique concernant l'appartenance des immigrés, mais il renvoie à l'étude de V. Popovic²⁶, qui accentue la composante chrétienne protoromane de cette masse qui traversait l'Ilyrie à l'époque de la Migration des peuples et qui n'a laissé des traces que dans les endroits où elle restait plus longtemps.

L'auteur y joint, comme preuve, l'analyse anthropologique exécutée à la base du matériel ostéologique de "Saint-Erasme" et de "Radolišta"²⁷, qui donne des preuves de l'appartenance hétérogène de cette population.